

مهارت‌های تدریس در ندامتگاه‌ها برای مربیان سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای با رویکرد ایجاد اشتغال

فردین فرهودی^۱، حبیب ا... پناهیور^۲

چکیده

تجربه ثابت کرده است که امور هدفمند و روشمند همواره نسبت به اموری که بدون برنامه‌ریزی و طراحی مقدماتی و پایانی، صورت می‌گیرند، موفقیت‌آمیزتر هستند و در زمان کوتاه‌تری به نتیجه‌ی مطلوب می‌رسند. مربی و معلم نیز همچون هر فرد هدفمندی باید پیش از ورود به عرصه‌ی تدریس و آموزش، اهداف خود را مشخص کرده، با برنامه‌ریزی صحیح و دقیق مشغول تدریس شود. از این رو، ابتدا باید علاوه بر آشنایی با اهداف آموزشی، آشنایی کاملی با شرایط متفاوت مخاطبین خود داشته باشد. برای اینکه ببینیم متناسب با شرایط مددجویان ندامتگاه چگونه تدریس کنیم، علاوه بر تسلط به مباحثی که آموزش می‌دهیم، مهارت‌های مکملی در این مقاله پیشنهاد شده است که متناسب با شرایط کارگاه ندامتگاه می‌باشد.

واژگان کلیدی: سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای، کارگاه مهارت آموزی، مهارت‌های

تدریس، مددجویان ندامتگاه‌ها

مقدمه

ما أخذ الله علی أهل الجهل أن يتعلموا حتی أخذ علی أهل العلم أن يعلموا. (نهج البلاغه،

حکمت ۴۷۸)

^۱ کارشناس ارشد مهندسی عمران - سازه، مربی سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای
^۲ کارشناس ارشد مدیریت آموزشی، رئیس مرکز آموزش فنی و حرفه‌ای شماره ۳ خلخال

خداوند بزرگ از نادانان عهد نگرفت که بیاموزند تا اینکه از دانایان پیمان گرفت آموزش دهند.

تفاوت بین آموزگار خوب و آموزگار عالی در مهارت‌های علمی نیست، تفاوت آن‌ها در میزان اشتیاقشان است. یک مربی موفق باید حقیقتاً اشتیاق داشته باشد. یک مربی با اشتیاق به کار خودش، متوجه خواهد شد که مهارت علمی بسیار لازم می‌باشد اما کافی نیست و باید کسانی را که به آن‌ها آموزش می‌دهد بشناسد.

عمل انسان‌ها تعیین کننده عکس‌العمل‌های آنان است و کسی که کاری را به عهده می‌گیرد وظیفه دارد تا قبل از هر اقدامی، در آن رابطه تحقیق و مطالعه نماید تا رفتار صحیحی در شرایط مختلف داشته باشد. یک رفتار صحیح و منطقی می‌تواند با استفاده از مهارت‌های ارتباطی مشاهده، گوش دادن، حرکات بدنی، گزارش نویسی و رسیدگی به درخواست مددجویان، از آسیب‌های داخل ندامتگاه جلوگیری کند و بعد از آزادی افراد تا حدود زیادی تأمین کننده آینده شخص و جامعه باشد.

افراد با جهت‌گیری سردرگم توجه اندکی به آینده‌ی خود و پیامدهای درازمدت اعمالشان نشان می‌دهند و تصمیمات مبتنی بر هیجان اتخاذ می‌کنند. در هنگام انتخاب کردن و عمل کردن، رفتار آن‌ها اساساً توسط تقاضاها و پیامدهای فوری بیرونی هدایت می‌شود. مربیانی که در ندامتگاه‌ها تدریس می‌کنند عموماً با این چنین افرادی سروکار خواهند داشت و باید مهارت‌های متناسبی با شرایط موجود مخاطبان داشته باشند.

در این مقاله مهارت‌هایی با توجه به شرایط کارگاه‌های فنی و حرفه‌ای ندامتگاه‌ها و مخاطبان خاص آموزش‌های فنی این حوزه تشریح شده است.

۱- سخنرانی

طبق تفاهم‌نامه موجود میان سازمان زندان‌ها و سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای از مربیان دعوت می‌شود تا به بند محکومین ندامتگاه وارد شوند و به وسیله‌ی سخنرانی بتوانند با ایجاد علاقه و بیان مزایای شرکت در کلاس مهارت آموزی کارآموزانی را از بین مددجویان حاضر

راغب به ثبت نام نمایند. این احتمالاً اولین تصویر و طبق اصول روان شناختی مهم ترین تصویری است که یک مددجو از مربی سازمان یا حتی خود سازمان فنی و حرفه ای توسط مربی در ذهن ثبت خواهد کرد، پس لازم است این مرحله با دقت فراوان و با برنامه ریزی قبلی توسط وی اجرا شود. شناخت اصول سخنرانی صحیح، وضعیت فرارگیری مربی در بین مددجویان و داشتن وضعیت مساوی با آنان (و نه از بالا به پایین مانند تربیون یا غیره)، برقراری رابطه معقول و دوستانه و بیان مزایای شرکت در کلاس حرفه آموزی از جمله به دست آوردن کارت مهارت، شغل مناسب و درآمد و امکان استفاده از مزایای بیمه تأمین اجتماعی، می تواند به عنوان شروع کار مدنظر قرار گیرد.

۲- اطلاع از وضعیت کارآموزان

یکی از قسمت های مهم دوره های آموزش فنی و حرفه ای آشنایی با وضعیت گذشته و حال کارآموزان می باشد. این مرحله در ندامتگاه ها به دو قسمت تقسیم می شود؛ نخست تکمیل فرم مشخصات مددجویان از طریق مسئول مربوط در ندامتگاه و دومین مرحله تکمیل فرم مشخصات در شروع دوره و با مشارکت مددجویان.

در ابتدا لازم است مربیان به طور محرمانه وضعیت کارآموزان خود را به طور کامل و دقیق و با رعایت محدودیت های قانونی از مسئولین ندامتگاه جويا شوند، اما این مشخصات بایستی کاملاً به صورت خصوصی نزد مربیان نگهداری شوند تا در حین برگزاری دوره و پس از گرفتن بازخوردهای لازم از کارآموزان، این بازخورد را با شرایط آنان تطبیق دهند و تصمیمات لازم را اخذ نمایند. علت و مدت حبس، سابقه جرائم قبلی، شرایط خانوادگی و همچنین فرزندان، وضعیت مالی، وضعیت روحی (بیماری های سایکولوژیک) و جسمی، وضعیت اصلاح پذیری شخص در مدت حبس تاکنون، نحوه برقراری ارتباط در جمع با سایر مددجویان از مواردی است که با رعایت محدودیت های قانونی و تأیید رئیس ندامتگاه باید از مسئولین آن بخش جويا شد.

در اولین جلسه از شروع دوره نیز فقط بایستی فرم عمومی مشخصات را با مشارکت تک تک مددجویان تکمیل کرد، اما این مرحله نیاز به دقت بالایی دارد، در این قسمت (و بعضاً تا آخر

دوره) لازم نیست در مورد علل و مدت حبس از مددجویان سؤال شود چراکه با شخصیت‌های مختلفی سروکار داریم و ممکن است با خدشه‌دار نمودن عزت‌نفس یا شکستن غرور در کسی نتوانیم تا آخر دوره حس اطمینان به خود را در او به وجود آوریم، در اینجا بیشتر علایق، تخصص‌های قبلی، سابقه‌ی شغلی، مشاغلی که دوستان و آشنایان شخص در آن مشغول‌اند و احتمالاً بتوانند به او در آن زمینه یاری رسانند، وضعیت مالی، روحی و جسمی بررسی خواهد شد. مربیان بایستی در صورت مغایرت اطلاعات ابراز شده توسط مددجویان یا نادرست بودن این اطلاعات از منظر آن‌چه که از طریق مسئول مربوطه به دست آورده‌اند ضمن بررسی بیشتر در پرونده وی، بیشتر اطلاعات به دست آمده از مسئولان را ملاک عمل قرار دهند و مددجو را از این موضوع مطلع نمایند.

۳- شرایط و امکانات محیط کار

در کلیه‌ی کارگاه‌ها باید اصول ایمنی و بهداشتی و وسایل رفاهی به اندازه کافی موجود باشد. از جمله فضای کافی، مساحت حداقل، وجود نور، گرما و تهویه هوای مناسب.

۴- نکات ایمنی و قوانین کلاس

بهتر است در ابتدای دوره مربیان با قاطعیت معقولی به‌طور کامل رعایت موارد ایمنی را به کارآموزان توصیه نمایند و در حین تدریس هم نحوه رعایت این مهم را پایش نمایند. همچنین قوانینی که لازم است در طول دوره رعایت شود همچون عدم استفاده از دخانیات، یا شوخی‌های نابجا و غیره که نظم کلاس را برهم بزند باید به‌طور شفاف و دوستانه مطرح شود. البته از سختگیری‌های نابجا و عکس‌العمل‌های فوری باید پرهیز شود و در هر صورت به‌منظور هر نوع تذکر شرایط روحی و سنی کارآموزان رعایت شود و محیط کلاس به‌صورت کاملاً دوستانه اداره شود.

ضروری است در هر کارگاه وسایل و تجهیزات کمک‌های اولیه موجود و آموزش‌های لازم توسط مربیان دیده شده باشد و همچنین برای شرایط بسیار خاص و نادر آمادگی مقابله با افراد مهاجم را داشته باشند.

۵- مشاهده‌ی کامل

شالوده‌ی تمام مهارت‌های ارتباطی بر پایه‌ی مشاهده بنا شده است، مشاهده رفتار دیگران نشان می‌دهد که با آنان در چه هنگامی با آرامش و در چه هنگامی با قاطعیت رفتار شود، مشاهده به ما می‌گوید که در چه مواقعی کسی غمگین است و چه مواقعی احساس خشم می‌کند و در واقع مشاهده به درک رفتار دیگران و رفع مشکلات و موانع یاری می‌رساند.

۶- الگو بودن مربی

رفتار و کردار مربیان و انجام وظایف محوله در هر موقعیتی باید به گونه‌ای باشد که به‌عنوان سرمشق تأثیر مثبتی بر مددجویان داشته و احترام متقابل آنان را نسبت به خود برانگیزاند، در این صورت اداره کلاس نیز به‌طور مناسبی انجام خواهد شد.

۷- شروع کلاس با بیان هدف

بیان اهداف غایی و ترسیم وضعیتی که فرد پس از فراگیری مهارت و رسیدن به شغل مناسب در بین خانواده و اجتماع کسب می‌کند می‌تواند عامل بسیار مهمی در روحیه بخشی به فرد باشد، لازم است مربی طی برنامه‌های زمانی مشخصی هدف از تشکیل کارگاه را یادآوری و توانایی‌های نهایی که کارآموزان در پایان دوره کسب خواهند نمود را برای آنان ترسیم نماید.

۸- شرایط اداره کلاس

شرایط نسبتاً متنوعی در بین کارآموزان کارگاه ندامتگاه وجود دارد. عده‌ای از مددجویان در حال ترک اعتیاد و تحمل آثار روحی و جسمی این پدیده‌ی شوم می‌باشند، اکثر آنان نیز با توجه به شرایط خانوادگی، سنی، مالی و... احتمالاً در همه‌ی روزهای برگزاری کارگاه یا در ابتدای ساعات آموزش توانایی مشارکت فعالانه را نخواهند داشت. مربی فنی می‌بایست با درک همه‌ی شرایط موجود و شرایط روحی آنان وضعیت شاد و مفرح و متنوع و جذابی ایجاد نماید تا بتواند کارگاهی فعال و پویا تشکیل دهد و بتواند بازخورد مناسبی از نظر آموزش مهارتی

دریافت نماید به طوری که در پایان، کارآموزان نگاه صرفاً سرگرم کننده به دوره‌های فنی و حرفه‌ای نداشته باشند.

۹- تفکیک کلاس

مربی می‌بایست تصویری از کلاس بنا به شرایط دسته‌بندی سنی، علت حبس و همچنین با توجه به آمار بالای اعتیاد مددجویان از نظر اعتیاد به انواع مواد مخدر در ذهن داشته باشد تا بتواند رابطه‌ی صحیحی با کارآموزان برقرار نماید.

۱۰- پرهیز از برنامه‌های فشرده

لازم است تا حد ممکن از تشکیل کارگاه‌های فشرده اجتناب نمود چراکه دوره‌های کوتاه‌مدت با فشردگی بالا در تضاد با توانایی‌های روحی و جسمی مددجویان می‌باشد. موسسه‌ی ملی سوء مصرف مواد مخدر (NIDA) نیز برنامه‌های سه‌ماهه یا طولانی‌تر را در بهبود معتادان مؤثرتر می‌داند. از بین رفتن مهارت‌های زندگی و شغلی در بین مددجویان یک‌شبه اتفاق نمی‌افتد و بازسازی این امر به زمان کافی نیازمند است. علاوه بر این کلاس‌های خسته‌کننده و عدم انطباق درس با توانایی‌های کارآموزان از عوامل بی‌انطباقی در کلاس خواهد بود.

۱۱- کمک گرفتن از مددجویان در آموزش

مربیان می‌توانند اجازه دهند مددجویان به یکدیگر آموزش بدهند، به‌عنوان مثال اگر افرادی که تجربه کاری در زمینه‌ی مرتبط دارند یا افرادی که در دوره‌های پیشین حضور داشته‌اند به‌عنوان دستیار مربی حضور داشته باشند این امر هم باعث روحیه بخشی به خودشان خواهد بود و هم سایر مددجویان امیدوار خواهند بود که آنان نیز مهارت‌ها را فراگیرند. این نوع آموزش به‌عنوان مثلث یادگیری شناخته می‌شود. به این صورت آن‌ها به حرف‌های یکدیگر گوش می‌کنند. شاید دوستشان دیدگاهی داشته باشد که به ذهن خودشان خطور نکرده است و با در نظر گرفتن آن بتوانند پیشرفت کنند و مشاهده‌ی آن برایشان هیجان‌انگیز خواهد بود.

۱۲- ارتباط با دنیای واقعی

در جهت شبیه‌سازی محیط کار واقعی مربیان می‌توانند از کارهای نیمه‌تمام داخل ندامتگاه بازدید به عمل آورند و حتی با رعایت قوانین امنیتی، مربیان به همراه آن دسته از مددجویان که مرخصی ماهانه دارند به کارگاه‌های داخل شهر رفته و بازدید به عمل آورند به طوری که شرایط خاص ذهنی و روانی موجود در بین مددجویان که محیط کار واقعی را سخت و به دست نیامدنی تصور می‌کنند از بین برود.

۱۳- کوشش معنوی

معنویت بعدی مهم و تأثیرگذار بر سلامت فرد و خانواده است. رابطه منفی معنویت با احتمال مصرف مواد در بسیاری از تحقیقات نشان داده شده است. افرادی که به اهمیت نقش مذهب در زندگی‌شان پی برده‌اند و در فعالیتهای مذهبی شرکت می‌کنند از احتمال کمتری جهت ورود به رفتارهای پرخطر مانند سیگار کشیدن، مصرف الکل و روابط جنسی برخوردارند، تشویق مددجویان به کسب روزی از طریق حلال و یادآوری برکت حاصل از آن بر خانواده و فرد در قبال زحمت و رنج ناشی از کار از عوامل تشویق کننده آنان به کار و فعالیت مفید اجتماعی است.

۱۴- درخواست تشویق

لازم است در طی دوره در جهت ایجاد علاقه و انگیزه در بین مددجویان از ریاست ندامتگاه تقاضا نمود تا تشویقات مناسبی از کارآموزان فعال و دارای مشارکت بالا به عمل آورند، بعلاوه این کار باعث افزایش استقبال در دوره‌های بعدی مهارت آموزی نیز خواهد بود.

۱۵- حمایت از افراد دارای اعتیاد

فرد معتاد تحت تأثیر مواد مخدر احساس می‌کند که انسان بی‌ارزشی است، ولی اگر مورد حمایت واقع شود، شانس بیشتری برای بهبود در دوره‌ی درمان و بازپروری خواهد داشت.

مکرراً پیش می‌آید که در اوقات استراحت کارگاه مددجویان با مربی در مورد آلام خویش صحبت می‌کنند، لازم است مربیان نه فقط صرفاً با نگاه و رویکرد انتقادی و بلکه با ارائه راهکار و امیدبخشی، رابطه عاطفی مناسبی را با آنان برقرار نمایند. حمایت اجتماعی ادراک شده با افزایش سلامت روان شناختی فرد همانند سپری علیه عود دوباره پس از درمان عمل می‌کند.

۱۶- خیرخواهی مربی

هر اقدامی که انجام می‌دهیم یا هر حرفی که می‌زنیم باید از روی عشق، محبت و خیرخواهی باشد. عیب‌جویی و سرزنش فقط باعث می‌شود که افراد بیشتر به سمت انزوا کشیده شوند، چراکه انواع افعال مجرمانه را تنها وسیله‌رهایی از حس تنهایی خویش می‌بینند.

۱۷- همراهی مسیر تا به دست آوردن شغل

وقتی یک دوره چندماهه در مراکز ندامتگاه پایان می‌یابد و مهارت‌ها آموزش داده می‌شوند و گواهی‌نامه‌های مربوط توسط مددجویان دریافت می‌شوند این به معنی پایان راه نیست، بلکه آغاز قسمتی از مسیر است که به دست آوردن شغل هدف آن است. مربی می‌بایست همچنان حمایت و راهنمایی خویش را پس از پایان دوره و قدم به قدم تا به دست آوردن توانایی‌های شغلی و مهارت‌های ارتباطی از مددجویان دریغ ننماید. این مهم باید با هدف تقویت اراده در جهت پیشبرد یک زندگی توأم با احترام به قانون و قادر ساختن او در تأمین مایحتاج زندگی پس از آزادی صورت گیرد.

تحقیقات نشان می‌دهند که نیمی از افراد درمان شده در حوزه‌ی اعتیاد تا ۶ ماه پس از درمان دوباره به این بیماری مبتلا می‌شوند، این یافته‌ها لزوم توجه به پیگیری آموزش‌ها را در مورد این افراد دوچندان می‌نماید.

۱۸- تکنیک بازخورد دسته جمعی

وقتی مددجویان به صورت گروهی کاری را انجام می‌دهند یا به سؤالات در انتهای فعالیت کارگاه پاسخ می‌دهند، خود را در کنار یکدیگر متحد احساس می‌کنند و این اتحاد و همدلی موجب تقویت و تمرین کار گروهی و نظم در کارگاه می‌شود.

۱۹- مدیریت انتظارات

تغییر الگوهای رفتاری و مهارتی در بین کارآموزان در ندامتگاه ممکن است کمی زمان‌بر باشد و این حرکت آهسته گاهاً موجب ناامیدی مربیان می‌گردد. باید در نظر داشت که در طی روند مهارت آموزی مددجویان صبر و تحمل داشته باشید، چراکه ممکن است هر رفتار و عملکرد اشتباه روند کار را مختل کرده و نتایج زیانباری بر روی افراد بگذارد.

۲۰- پرهیز از ارتباطات نا مؤثر

مربیان باید کنترل کافی را بر رفتار و گفتار خویش داشته باشند. ممکن است حرفی زده شود که برای مددجو ناراحت کننده باشد و شانس برقراری رابطه را با وی از بین ببرد. این وضعیت نسبتاً حساس و دشوار است، ممکن است نگرانی بی جا و عصبانیت باعث شود طرز رفتار یا صحبت کردن مربی نتیجه معکوس داشته باشد یا غیر سازنده باشد. برخی از حالات این گونه ارتباطات نا مؤثر در زیر بیان شده است.

۲۰-۱- تحقیر

هیچ کس دوست ندارد که مورد انتقاد قرار بگیرد، خوار و کوچک کردن یا ضعیف، بی اراده و بی دست و پا توصیف کردن، بدون شک و اکنش خشن یک مددجو را برمی‌انگیزاند. همیشه نیمه پر لیوان را در نظر بگیرید و به نکات و جنبه‌های مثبت تمرکز کنید، خوبی‌های شخص مقابل را ذکر کرده و یادآوری کنید.

۲۰-۲- حمایت ناسالم

هیچ‌گاه روش زندگی اشتباه یا جرائم انجام یافته افراد را تائید نکنید و مسئولیت رفتارهایشان را به خودشان متذکر شوید. حمایت ناسالم از فرد روشی است که باعث می‌شود او سریع‌تر و راحت‌تر در راه و روش اشتباه خویش پیشرفت کند.

۲۰-۳- دفاع

انسان‌های عادی، کامل و عاری از اشتباه و خطا نیستند، در مواجهه با مددجویانی که رفتارهای نادرست و آزاردهنده‌ای نیز دارند نباید خود را بی‌نقص پنداشت. گاهی اوقات شاید لازم باشد از اشتباهاتی که در زندگی داشته‌اید و اکنون از دام آن‌ها خلاصی یافته‌اید، در حد متعارف و معقول سخن بگویید، در این صورت درهای گفتگوی سازنده با آنان باز خواهد بود.

۲۰-۴- رنجش

کینه به دل گرفتن و خودداری از بخشیدن باعث از دست رفتن شانس گفتگوی سازنده و سالم با افراد می‌گردد. لحن صحبت با نیش و کنایه یا عصبانیت به هیچ وجه در کارگاه مجاز نیست و در هر حال لازم است مربیان حالات روحی افراد حاضر در ندامتگاه را درک نمایند.

۲۰-۵- تجسس

وقتی شما از یک مددجو در مورد مدت و علت حبس یک مددجوی دیگر می‌پرسید، او بی‌شک خواهد دانست که در مورد خود او هم این پرس‌وجو و کنجکاوی به وجود خواهد آمد و در واقع با این کار شخص در مقابل شما شخصیتی فروریخته برای خویش تجسم خواهد نمود. لازم است مربیان در این خصوص به اطلاعات کلی که از طریق مسئولان ندامتگاه به دست آورده‌اند اکتفا نمایند.

۲۱- شبیه‌سازی محیط کار واقعی

یک مربی فنی می‌تواند با هماهنگی عوامل مسئول ندامتگاه شرایطی را فراهم آورد تا مددجویان قبل از ورود به یک شغل واقعی در جامعه به صورت پروژه محور مسئولیت‌هایی را در داخل ندامتگاه بر عهده بگیرند و در ازای آن دستمزد دریافت کنند، به عنوان مثال کارهای ساختمانی نیمه‌تمام یا پروژه‌های جدید انجام دهند یا کارآموزان خیاطی عهده‌دار تهیه لباس جدید برای مددجویان شوند و غیره. همچنین از استادکارانی که داخل ندامتگاه مشغول به کار می‌شوند درخواست کرد تا برخی مددجویان علاقه‌مند نیز در کنار آن‌ها با انجام کار تجربه کسب کنند.

۲۲- توجه ویژه به دو گروه در دام اعتیاد و بهبودیافتگان

مربی باید در نظر داشته باشد که در طی فرآیند انگیزشی برای به دست آوردن حرفه و شغل با هریک از گروه‌های سه‌گانه معتاد، بهبود یافته و غیر معتاد چگونه رفتار نماید.

افراد غیر معتاد به‌طور معناداری دارای تاب‌آوری بالاتر نسبت به گروه‌های معتاد و بهبودیافته هستند، همچنین افراد بهبود یافته نیز نسبت به معتادین دارای تاب‌آوری بالاتری هستند. در مقایسه مؤلفه معنویت، افراد غیر معتاد و افراد بهبود یافته به‌طور چشمگیری دارای نمرات بالاتری نسبت به افراد معتادند. در مقایسه حمایت اجتماعی ادراک شده نیز افراد غیر معتاد و بهبود یافته در سطح بالاتری قرار دارند. دریافت حمایت اجتماعی و فرآیند ترک باعث افزایش تاب‌آوری در معتادان بهبود یافته گردیده است.

نتیجه‌گیری

سالانه تعداد زیادی از مددجویان ندامتگاه‌ها توسط سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای کشور آموزش می‌بینند، با توجه به شرایط خاص و متنوع موجود در میان مددجویان، آشنایی با مهارت‌های تدریس در ندامتگاه‌ها برای مربیان این سازمان ضروری می‌نماید، چراکه با برنامه‌ریزی و اتخاذ روش هدفمند در زمان کوتاهی به نتیجه‌ی مطلوب می‌توان دست یافت.

۱۲۰ / مهارت‌های تدریس در ندامتگاه‌ها برای مربیان سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای

این مهارت‌ها متفاوت از روش‌های تدریس عمومی می‌باشند و عموماً بر مبنای روش‌های روان‌شناختی می‌باشند که آشنایی مربیان با این مهارت‌ها در پیشبرد اهداف سازمان بسیار مؤثر خواهد بود.

منابع

- اقلیما، مصطفی، مددکاری فردی، ۱۳۸۱، نشر دانژه تهران.
بهرام اسماعیلی، مهارت‌های برخورد با زندانیان، ۱۳۹۴.
حسینی‌المدنی، سیدعلی، حسن احدی، یوسف کریمی، هادی بهرامی، آمنه معاضدیان، مقایسه تاب‌آوری، سبک‌های هویتی، معنویت و حمایت اجتماعی ادراک شده در افراد معتاد، غیر معتاد و بهبود یافته، ۱۳۹۱، فصلنامه علمی و پژوهشی اعتیاد پژوهی، دوره ۶، شماره ۲۱.
دیوید، جی. کوک، کاربرد روانشناسی در زندان، مترجم عطا... محمدی، ۱۳۸۷، مرکز آموزش سازمان زندان‌ها.
سازمان ملل متحد، مجموعه قواعد حداقل استاندارد در رفتار با زندانیان، کتابخانه حقوق بشر.
سید رضی، قرن چهارم ه. ق. نهج البلاغه، گزیده‌ای از خطبه‌ها، نامه‌ها و سخنان کوتاه حضرت علی (ع)، حکمت ۴۷۸.
نیرو، محمد، مهارت‌های تدریس، ۱۳۹۶، موسسه‌ی آموزش پژوهی صلحا.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی